

VARGA LAJOS

A Váci Egyházmegyeét érintő szamizdat irodalom
(1945–1989)

Bevezetés

1945-től, majd pedig az 1948. év után még erőteljesebben, mint a korábbi időszakban – nyomtatott katolikus sajtótermékek hiányában – a katolikus tartalmat tükröző írárok előállítására gép- vagy kéziratok formájában történt. Ez volt a válasz arra a speciális kihívásra, amely azután jelentkezett, miután Magyarország a harcos, diktatórikus jellegű, marxista-leninista ideológiára épülő Szovjetunió érdekszférájába került. Ebben az időszakban a hitvédelmi, szociális, kulturális stb. egyesületek működése lehetetlenné vált; amikor pedig a katolikus oktatási rendszert is megszüntette az állam, a szamizdat irodalom megteremtése szükségszerű volt. További indítékot erre a katolikus könyvkiadók tevékenységének erőteljes korlátozása és a szigorú állami cenzúra működése adott.

Ezzel párhuzamosan történt a katolikus jellegű „sejtközösségek” vagy későbbi nevén kisközösségek keletkezése, amelyek számára szükség volt lelkeségi irodalomra, amelyet az üldözés miatt hivatalos úton kiadni nem lehetett. Az így létrejött katolikus irodalom társadalomkritikával párosult, szociológiával foglalkozott, világnézeti kérdésekre is reflektált; de legfőbb céljának a hívek katolikus hitben való megtartását és a szekularizált társadalomban való helytállás példájának felmutatását tekintette. Ez utóbbira példa az Isaszegről a Váci Egyházmegyei Könyvtárba került két gépirat is, amely az egyház és a papság szekularizált társadalomban teljesítendő feladataival foglalkozott. Ezek a következők:

Suhard Emmanuel [Celestin] (párizsi érsek): *A pap a társadalomban: Nagyböjti pásztorlevél 1949.* A másik körlevél ezt a címet viseli: *Az egyház újjáéledése vagy hanyatlása. Nagyböjti pásztorlevél 1947.*¹

¹ Mindkét kézirat megvan a Váci Egyházmegyei Könyvtárban (jelenleg jelzet nélkül).

Endrey Mihály: az Actio Catholica kezdeményezése

A Váci Egyházmegyében ezen a területen érintett volt dr. Endrey Mihály,² eredetileg váci egyházmegyes pap, aki 1948-ban az Actio Catholica elnöke volt. A már korábban ismertetett szükségleteket figyelembe véve, az Actio Catholica keretén belül másokkal együtt (pl. Bulányi György, Juhász Miklós, Török Jenő, stb.) szervezte az ifjúsági mozgalmat, ezért soha nem fordult szembe Bulányi György OSchP „bokor” mozgalmával. Az ÁVO „lombardisták” néven nyitott dossziét a megfigyelésükre. A Váci Egyházmegyéből Himfy Ferenc³ kezdettől fogva jelen volt ebben a szervezkedésben, és Sík Sándor piarista tartományfőnökkel is közvetlen kapcsolatban állott, valamint Holl Béla piaristával is rendszeresen találkozott.

A később Bulányi György személyével jelzett mozgalomhoz a Váci Egyházmegyéből Barcza Barna, Halász Endre és Bisztrai László csatlakoztak. A Bulányi-féle szamizdatra példa lehet (bár kérdés, hogy ezeket ténylegesen ő írta-e): *A kitelepített testvérekhez* és *Tong-Kecse János hitvallása*.⁴

A szamizdat irodalom – főként a biblikus jellegű – töretlenül működött a rendszerváltás idejéig. Vácott rendíthetetlen erővel másolta ezeket egy vincés nővér.

Jezsuita ihletettségű irodalom

Bár időrendben nem ide tartozik, mégis itt kell megemlítenünk az „antiateisták” csoportját. Ez a csoportosulás, amelyet antiateistának neveztek, nagyon jó példája annak, miért voltak tagjai – az állam számára – olyan veszélyesek.

Még a jezsuita rend működésének állam által történt – betiltása előtt, a renden belül, felmerült az új társadalom, a „Keresztény szocialista társadalom” felépítésének gondolata. 1949-ben Dombi József jezsuita páter, teológiai tanár vezetésével – Pálos Antal, a rend tartományfőnökének támogatásával – megalakult a feldolgozó munkaközösség. Tagjai: Bálint József páter, Horváthy József páter, Rózsa Elemér páter és Tamás János páter voltak, feladatuk pedig a „Keresztény szocialista társadalom” felépítésének és elméleti programjának kidolgozása volt. 1950-ben elkészült az elméleti program, amely a „*Világszolidarizmus*” címet kapta. Erre az időszakra esett a szerzetesrendek működésének állam által történt betiltása – is. A tiltás, majd ezt követően a rendtagok sorai között végrehajtott „realizálások” (elfogá-

² LIEBER Mária Katalin (2016), Endrey Mihály élete. In *A Váci Egyházmegye névtára 2016*. Vác, Váci Egyházmegye. 53–73.

³ *Váci Egyházmegyei Almanach*. Vác, Váci Egyházmegyei Hatóság, 1970. 306.

⁴ ÁBTL 3.1.5. O–11959/1a. „Lombardisták”. 213.

sok, letartóztatások) – 1954-ben a Pálos Antal által vezetett szervezkedés és 1955-ben a Bozsik Pál⁵ (nem jezsuita) által szervezett összeesküvés – a rendtagokat is érintették és bizonyos vonatkozásban tevékenységük kibontakozását is gátolták.

Az állambiztonság szerint az 1956. év az előkészítés éve volt minden szempontból, olyannyira, hogy az „ellenforradalom” idején kádereik egy része csoportokba szervezve aktív támogatóivá, harcosaivá lett az „ellenforradalomnak”; míg a másik része, rendezve sorait, lázas szervező tevékenységet fejtett ki.

A hódmezővásárhelyi jezsuitáknak is komoly hatásuk volt. Antal Sándor,⁶ későbbi gödöllői plébános, jezsuita indíttatású egyházmegyés pap volt. Miután működésükre felfigyeltek, a kiskunfélegyházi Szent István templom orgonájában rejtettek el egy stencilgépet, mely természetszerűleg alkalmas volt szamizdat irodalom előállítására. Antal Sándor maga is a jezsuita Kerkai Jenő⁷ írásainak olvasója volt.

Az alábbiakban az ő vallomásából idézek:

„Én lettem az összekötőkapocs a szegedi jezsuiták és a váci kispapok között a régi ismeretségeim alapján. Szilléri⁸ akkoriban a központi szeminárium-ban tanult, ő hasonló szerepet játszott a Budapest–Szeged vonatkozásában. Rendszeresen Szegeden tartottunk tapasztalatcserét, Hunya⁹ vezetésével. Abban az időben kifejezetten Kerkaiék politikai jellegű előadásait, illetve az előadások anyagát, valamint a papi lelkiesség kérdését voltunk hivatva továbbítani a szemináriumok felé.”

„1942 és 1943-ban Érden 1 hónapos KALOT tanfolyamon vettem részt, ismerőseim közül Kozár Gyula¹⁰, jelenleg dányi plébános, akkoriban KALOT – titkárként Érden működött.

Ő lett a KALOT váci egyházmegyei titkára. Velem együtt részt vettek az érdi népfőiskolán tartott KALOT tanfolyamokon Kalácska József,¹¹ Keresztes (Klembala) Pál,¹² plébános, Nagy József¹³ és Szabó György¹⁴ plébános.

⁵ Bozsik Pál (1852–1952?) szócikk, *Magyar Katolikus Lexikon*, pótkötet. Budapest, Szent István Társulat, 2013. 236.

⁶ *Váci Egyházmegyei Almanach*. Vác, Váci Egyházmegyei Hatóság. 1970. 276.

⁷ Kerkai Jenő SJ (1904–1970), BIKFALVI Géza (2007), *Magyar jezsuiták történeti névtára 1853–2003*. METEM. 113.

⁸ Dr. Szilléri László (1921–1993).

⁹ Hunya Dániel SJ (1900–1957).

¹⁰ Kozár Gyula (1916–1990).

¹¹ Kalácska József (1918–1985).

¹² Keresztes (Klembala) Pál (1922–1998).

¹³ Dr. Nagy József (1910–1992).

¹⁴ Szabó György (1922–1967).

Ezekkel a személyekkel ma is baráti viszonyt tartok fenn. A Népfőiskolán rendszeresen jezsuiták tanítottak bennünket.

Egy esetben 1 hónapos lelkigyakorlaton vettem részt, emlékezetem szerint, 1943-ban, a Manrézában. Teológus társaim közül Tanács [János], Nagy József, és Keresztes (Klembala) vettek még részt rajtam kívül. Hasonló, a jezsuiták által vezetett lelkigyakorlatot már illegális körülmények között tartották Csongrádon, Szolnoki János apát-plébános szőlőjében. A lelkigyakorlatot Szabó József jezsuita vezette, aki még napjainkban is, tudomásom szerint, az egyetemistákkal foglalkozik.

1948-ig beosztási helyeimen aktívan vittem a KALOT és a KALÁSZ vonalat. Rákóczi falván és Cibakházán a helyi vezetőkkel komoly nézeteltéréseim voltak reakciós magatartásom és az ifjúsággal való aktív foglalkozás miatt. Feljelentettek, azonban NOT-tól [Népbíróóságok Országos Tanácsa] kaptam egy átíratot, melyben közölték velem, hogy az ellenem indított vádat elejtették. Tevékenységemre jellemző, hogy 1947-ben Cibakházára kb. 200 fiatalot vonultattam fel, mint KALOT-tagot bérmálásra. Kapcsolatot tartottam ebben az időben Illési Mária Kalász vezetővel, aki egy esetben Cibakházán is meglátogatott. Az akkor választások alkalmával Pétery püspök utasítására támogattam a Pfeifer pártot, később pedig a Schlachta pártot.

Miután 1949 áprilisában Kiskunfélegyházára kerültem, Vedres Béla prelátus mellé, Himfy Ferenc, akkori káplántársammal kerültem összeköttetésbe. Himfy, Bulányi György, valamint Török Jenő nevű társaival kidolgozták 1949–50-ben – a fakultatív vallásoktatás bevezetése után – az ifjúsággal történő foglalkozás módszerét, illegálisan. Céljuk a fiatal fiúk és lányok antiholsevista, valláserkölcsi alapon történő nevelése volt. Az ifjúság tájékoztatására Himfy és társai által írt, stencilgéppel sokszorosított anyagokat adtak ki. Én, mint Himfy káplántársa, bekapcsolódtam az általuk végzett ellenséges tevékenység gyakorlásába és főleg elemi iskolásokat tanítottam illegális úton hittanra. Esetenként részt vettem a stencilgépen előállított ellenséges anyagok sokszorosításában. Nekem kb. 4–5 fiatalokból álló csoportom volt. Részben a plébánián, részben pedig családoknál foglalkoztam a gyerekekkel.

Ugyanebben az időben, mint Vedres Béla prelátus káplánja tudomással bírtam arról, hogy Vedres bujtatta Vezér Ferencet a Pálos Rend volt főnökét. Ismertem Vezér Ferenc ellenséges tevékenységét. Miután tőlünk elment, a Kalocsai Egyházmegyében bujkált huzamosabb ideig. Ugyan itt káplántársaim voltak Vida János, volt bencés szerzetes és Jéger Ottokár, jelenleg plébános. Miután Himfy-féle ifjúsággal foglalkozó csoport kitudódott, Vedrest azonnali hatállyal nyugdíjazták, Himfy a stencilgépet segítségemmel a kiskunfélegyházai templom orgonájába rejtette el. Megjegyzendő, hogy Himfy tevékenységét Pétery püspök tudtával és beleegyezésével folytatta. Egy esetben ugyanis Himfyvel együtt voltam plébános vizsgán és Himfy

előttem számolt be Péterynek tevékenységéről. A Himfy-féle szervezet jellemzője volt, hogy nem volt teljesen központosítva. Társai Szegeden és Debrecenben is hasonló módszerrel dolgoztak, de eléggé ritkán jöttek össze. Tudomásom szerint Stadler Frida gyakran lejött Kiskunfélegyházára Himfynek segíteni. Ugyancsak Himfy közvetlen munkatársa volt [Magó] „Filoména” rendi nevű [kalocsai iskolanővér], volt apáca. A polgári személyek közül dr. Tóth János, kiskunfélegyházi orvos és felesége igen nagy segítséget nyújtott Himfynek az illegális munkában.

1952-ben Csólyospálos községbe kerültem. Ez a község tulajdonképpen tanyavilághoz tartozott. Áthelyezésem miatt el voltam keseredve, és ott akartam hagyni a papi életet. Elkéseredésemhez hozzájárult, hogy megismerkedtem még Cibakházán [...] tanítónővel és úgy terveztem, hogy kilépek és megházasodom. Később terveimet nem tudtam valóra váltani. Szüleim hatására elfogadtam Kovács Vince püspök Kiszpestre szóló dispozióját. Miután Kiszpestre kerültem, Bakos Kálmán már akkor is neves békepap mellé, Kovács Vince püspök dr. Holl Béla könyvtárosán keresztül üzent, hogy látogassam meg. Kifejtette, a vele való beszélgetésnél – miután meglátogattam –, hogy valószínű meglepődtem a Kiszpestre helyezésem miatt. Elmondotta, hogy ő segített fel Budapestre. Holl Béla ebben az időben Kiszpesten volt és a püspök számára ellenőrizte Bakost [Kálmánt]. Kovács Vince Korompai püspöki titkár jelenlétében kijelentette, hogy időközönként meg fog kérdezni Bakossal kapcsolatban. Időpontot azonban nem határozott meg.

Én eleget tettem kérésének és Vácon Bakos plébánosom tudta nélkül gyakran felkerestem Kovács Vince püspököt és részletesen tájékoztattam, hogy Bakos kikkel érintkezik, mit terveznek a békepapok és milyen hírek terjednek el Bakosról. Minden részletkérdés érdekelte Kovács Vincét, amit Bakosról megtudtam. Pl.: tájékoztatnom kellett a püspököt, hogy melyik üzembe, gyárba ment Bakos beszédet mondani stb. [...] Míg Kiszpesten voltam, az időközben elkerült dr. Holl Béla is továbbított üzeneteket a püspök felé.

Bakos mellett én is közeledtem a békepapokhoz azon keresztül, hogy megismerkedtem Bakos békepap barátaival. Többek között: Horváth Rihárd, Mihácsi József, Babócsa Endre apát-plébános és más békepapokkal. Minden tőlük meghallott értesülést továbbítottam a püspök felé. A püspök számára tájékoztatóim hasznosak voltak. pl.: tájékoztattam Kovács Vincét a követő kérdésekről: Hogyan kereste, kutatta Bakos, Varga Remig Szikfrid József volt kispesti plébános templomépítésre összegyűjtött aranyát. Tudomásom szerint Bakos az összegyűjtött aranyat megtalálta, a hitoktatók házában pincéjében. Ez az adat azonban nem konkrét.”¹⁵

¹⁵ ÁBTL 3.1.5.O–18891/3 „Szerzetesrendek/:Férfi:”. 132.

A Váci Egyházmegyét különösképpen érintette Palánkay Gausz Tibor¹⁶ tevékenysége, akit az állambiztonság „Hirdető” néven tartott számon.¹⁷ Palánkay a pestlőrinc-állami telepi plébánián pénzbeszédőként működött, melynek következtében közvetlen kapcsolata volt családokkal, emberekkel, sőt váci egyházmegyés papokkal; így a helyi plébánossal is. Az úgynevezett Institutum, amelyet maga szervezett, Somogyi Lászlót és az egyházmegye déli részén működő papságot is érintette. Ezek között volt Szomolányi Miklós is. Palánkay lelkipásztori, lelkeségi írásai ma már többnyire nyomtatásban is olvashatók. Az Institutum működése írásos anyagok olvasása és személyes beszélgetés alapján történt.

Ügyét konkrétan a „Hirdető” fedőnév alatt vizsgálták, amelyben 1959. november 23-án előzetes ellenőrzési dosszié nyitását javasolta Kovács András rendőr főhadnagy alosztályvezető. A plébánost állították rá megfigyelőként, 1959-ben, Ungi néven. További aláírások: Seres Imre rendőr főhadnagy és az engedélyező dr. Tihanyi Sándor rendőr alezredes osztályvezető. A káplánt próbálta beszervezni az aktívabb pasztoráció érdekében. Palánkayt 1955-ben elítélték és ekkor börtönbe került. 1956 után a felülvizsgálatoknál büntetését letöltöttnek vették. Ezért kerülhetett pénzbeszédőnek Pestlőrincre. Fotómásolattal „illegális” kiadványokat készített. Ennek alapján állapították meg, hogy „illegális szervezkedést akar létrehozni a katolikus hívek körében”. Palánkayról „Ungi László” fedőnévű ügynök jelentett az egyházközségből csoportosulásból. A káplánt is sikerült neki beszerveznie. Segítők a hívek köréből is akadtak. Így keveredett az ügybe Sterle Józsefné, akihez jezsuita szerzetesek jártak ki.¹⁸

Sterle Józsefné, aki Kispest Kertváros Pozsonyi u. 30. sz. alatt lakott, jezsuita szerzeteseket fogadott és „Ungi László” jelentése szerint még mise is volt nála. Palánkay jezsuita is volt nála 1958-ban, két ízben is. Az erről szóló jelentés 1959. VI. 9-én történt. Az ügynök (Ungi) feladatul kapta, hogy ennek a jezsuita centrumnak a működését visszamenőleg nyomozza ki, valamint készítsen jelentést a plébánia 1956–1959 közötti hitéletéről. A feladatot Ungri részben végrehajtotta. Az ügyet a BM „Összejárók” fedőnév alatt kezelte. Az ügyrel Rádler József főhadnagy foglalkozott. Palánkay a BM közreműködésével került egyházközségi pénzbeszédőnek Somogyi László mellé.¹⁹ Ebben az időben az ún. „egyházi adót” az egyházközségnek a vallásos családok felkeresése alkalmával hivatalos lehetőségük volt az egyházközséget fenntartó pénz beszédésére.

¹⁶ BIKFALVI 2007:172–173.

¹⁷ P. Palánkay Tibor *szellemi hagyatéka, élete és életműve*. Mödling, 1987.

¹⁸ ÁBTL 3.1.5. O–12345/1/9. „Misszió”. 5–6. Sterle.

¹⁹ ÁBTL 3.1.5. O–12345/1. „Misszió”. 6–7. 10. Palánkay felvétele pénzbeszédőnek.

Egy másik személy, akit már részben említettünk, Kerkai Jenő.²⁰ 1956-ban a váci börtönből szabadulván, Vácrátóton, a templomban az oltár mögött rejtette el kéziratait, mely az állambiztonság tudomására jutott. Egyszer éjszaka folyamán a hivatal emberei felkeresték a vácrátóti templomot, és az ott elrejtett kéziratok közül mintapéldányt is vittek magukkal.

Ezek szerint a Kerkai által terjesztett szamizdat irodalom az alábbi volt:

*Üzenetek a sivatagból,
Szociológia I–II,
Valóban könnyezett a Madonna Szirakúzában,
Papini útja,
Indonézia válaszüton,
Kína katolikusainak sorsa,
Tanulmány az abortuszról és az óvszerhasználati tanfolyamokról,
Aki hisz és magyar, az legyen katolikus,
Erdély egyetlen püspöke,
Crociata della Bontá,
XII. Pius pápa karácsonyi szózata és megnyilatkozásai a magyarság érdekében 1956. október 23–a óta.*

Összesen 11 művet sorolnak fel. Ezeket Kerkai Jenővel kapcsolatban „Politikai céljuk megvalósítása érdekében végzett konkrét ellenséges tevékenység” címén, mint államellenes, izgató anyagot sorolja fel 1962-ben egy összesítő jelentés.²¹

Pest megye területén közvetlenül az „ellenforradalom” idején szerveződött a Kerkai (Czinder) Jenő jezsuita páter által irányított főleg világi papokból álló „ellenséges” csoport. Ugyancsak erre az időszakra esik az eгри szeminaristák által szervezett, illetve alkotott „ellenséges csoportosulás”, amelyiket a megye területén Szabó László²² rk. pap – illegális jezsuita – szervezett és vezetett, Kollár Ferenc jezsuita rendfőnök irányításával.

A fentebb említett Kerkai-féle csoportosulás – „Nagy György” fedőnevű ügynök vallomása szerint – egy része lecsatlakozott a Szabó László vezette csoporthoz, míg a másik rész Kerkai Jenő őrizetbe vétele után, kb. 1957 végén elhalt – megszűnt aktív csoportosulásnak lenni.

²⁰ TAKÁCS Ágoston (1992), *Kerkai Jenő (1904–1970)*. In *Kortárs magyar jezsuiták II.* H. n., Jézus Társasága Magyarországi Rendtartománya. 51–59.

²¹ ÁBTL 3.1.5. O–18891/3 232–239. p. (1962. III. 16.)

²² Szabó László (1934–1966?) szócikk, *Magyar Katolikus Lexikon*, XII. Budapest, Szent István Társulat, 2007. 489.

Mint ismeretes, 1956-tól, pontosabban az „ellenforradalom” után vezető jezsuita személyek által széles körű ideológiai előkészítő munka folyt. E munkába bevonták az „ellenséges illegációk” csoportjait – egyházi és világ tagjait. 1961. február 6-án körükben megtartott házkutatások alkalmával nagy mennyiségű ellenséges propagandaanyagot, közöttük az új társadalmi rend felépítésének elvi és gyakorlati programját a „*Világszolidarizmus*”-t találták a hatóságok.

Az ellenséges illegáció tevékenységének célja és iránya felső, közép és alsó káderek, a „jó elit” kinevelése; akik térítenek és harcolni képesek az új rend megvalósításáért. Különös gondot fordítottak az ifjúság szervezésére, gyermek és ifjúsági csoportok kialakítására. Külön kiemelten foglalkoztak egyetemi ifjúság, vagyis az értelmiség szervezésével.

A céljaik elérése érdekében főbb bázisaik voltak:

- a felozlatott szerzetesrendek rendszerrel szemben álló tagjai,
- az egyházon belül a rendszerellenes nevelést kapó fiatal papok,
- a világi papság reakciós csoportjai, illetve tagjai,
- a jezsuita és egyéb egyházi iskolában tanult világi személyek,
- a múlt rendszer egyes letűnt figurái,
- igyekeztek kihasználni a jóhiszemű egyszerű emberek vallásos beállítottságát.

Alapvető módszerük a családközösségek szervezése, sejtszerű rendszerben. A befolyásukat a vallásos szülőkön keresztül igyekeztek érvényesíteni az ifjúság irányában. Azt vallották, hogy az ember beleszületik a vallásba, tehát a kereszténységbe. Ez isteni rendeltetés.

Összefoglalva: A jezsuita szerzetesrend bemutatására írott körülmények, az illegális rendi tevékenység, az ellenséges csoportosulások létrehozása, szervezése és vezetése, ezeknek a személyeknek és csoportosulásoknak, a rendszer ellen kifejtett tevékenysége, a „Misszió” fedőnéven ismert ügyben konkretizálódtak, feldolgozásuk pedig a BM III/III–2. osztály, a, alosztálya koordinálásával történt.²³

A fiatal váci egyházmegyes papság az eseményekből azt a tanulságot vonta le, hogy az ifjúsággal való templomon kívüli foglalkozás és a gépelt brossúrák terjesztése tovább nem folytatható. Ezt mondták a ceglédi káplánok, de azt mondta Barotai Imre nagykőrösi káplán is. Fábíán István káplán, – akinél ugyancsak volt házkutatás – ugyanúgy nyilatkozott. Ő külön-

²³ ÁBTL 3.1.5. O–18891/3 „Szerzetesrendek/:Férfi:” 275–277.

ben osztálytárásával, Tabódyval²⁴ volt kapcsolatban. Liptay György lakásán is volt házkutatás.

Az „antiateisták”: Szabó László és köre

Szintén, legalább részben jezsuita indíttatású volt a már említett Szabó László váci egyházmegyés pap tevékenysége, aki kapcsolatban állott Kollár Ferenc jezsuita tartományfőnökkel. Az állambiztonság „antiateista” csoport néven tartotta számon ezt a csoportot. Kiemelkedő alakjuk volt Kaposi István, Gyöngyösi Vince, Németh Tibor SJ, Barotai Imre, Mácz István. Az állambiztonság Szabó Lászlót tartotta a csoport vezető egyéniségének. Több nyelvet ismerő papunk volt, aki az orosz nyelv ismerete miatt különösen félelmetes egyéniség volt az állambiztonság számára.

Szabó László személyét az állambiztonság Kerkai Jenőhöz, közelebbi kapcsolatként pedig Kollár Ferenc jezsuita tartományfőnökhöz kötötte.²⁵ Kerkai egyébként 1960-ban a Váci Egyházmegye területén, Dunaharaszti-ban lakott.²⁶ Vele való kapcsolatát elsősorban a nála titkos házkutatások alkalmával talált „szamizdat” irodalomra alapozta. Személyét az állambiztonság jezsuita jelöltként tartotta számon.²⁷ A csoport keletkezését Kerkai Jenő elbeszélése alapján 1956 vagy 1957-re teszik. Keletkezési helyként az egri szemináriumot jelölik meg, ahol Kerkai elbeszélése szerint a kispapok jelentős része beszervezést nyert. Szabó László itt találkozott Ruppert Pál jezsuita szerzetessel, akinél a központi osztály (állambiztonság) lakászárt is tartott. Szabó László 1952-ben került kapcsolatba P. Kovács Jenő jezsuitával, aki 1957-ben Szabó Lászlót bemutatta Kollár Ferenc jezsuita tartományfőnöknek. Szabó László agilitásának tudják be, hogy ő szervezte a szeminaristákat, az állambiztonság szerint a jezsuita rendbe, akik miután kikerültek a szemináriumból, káplánként dolgoztak.²⁸ Ezek összefüggésben vannak azzal, hogy Kollár Ferenc tartományfőnök tényleg megpróbálta

²⁴ Tabódy István, szócikk, *Magyar Katolikus Lexikon*, XIII. Budapest, Szent István Társulat, 2008. 574.

²⁵ ÁBTL 3.1.2. M–20887/1 „Pintér”. 311. (1965. IV. 27.)

²⁶ ÁBTL 3.1.5. O–123472/1 „Misszió”. 143. (gévelt szám: 247.)

²⁷ ÁBTL 3.1.2. M–20887/1 „Pintér”. 427. „Szabó László kijelentése, hogy ahogy lehet mindjárt jezsuita lesz, alátámasztja azt a jelzést, hogy már jelenleg is jezsuita képzés alatt áll. Gödöllőre való visszakivánczozása és az értelmiséggel való foglalkozása arra mutat, hogy Gödöllőn megszervezte már a maga értelmiségi csoportját. Ilyen irányban is van már más úton beszerzett anyag, csak még nincs kikonkrétizálva. Kaposival kapcsolatos megjegyzés arra mutat, hogy Kaposi őrizetbe vett baráti köre igen sokat tudhat Kapositól. Ezt a lehetőséget ismét ki lehet használni, a II/8. Oszt-án keresztül.”– ÁBTL 3.1.5. O–12372/1. 33. *Summa Societatis Jesu* című kéziratot találtak nála az 1960-as titkos házkutatás alkalmával.

²⁸ ÁBTL 3.1.5. O–12372/2 „Misszió”. 38–39.

rendjét fenntartani a nehéz körülmények között.²⁹ Lehet, hogy néhányukat tényleg beszerveztek a jezsuita rend novíciusai közé, de az állambiztonság által lejegyzettek kis túlzásnak tűnnek, amelyek további vizsgálatot kívánnak. Mivel a szerzetesek működését törvényerejű rendelet tiltotta, tényleg az volt a lehetséges mód, hogy a szerzetesek egyházz jogilag érvényesen (*valide sed illicite*), ám a hatályos állami törvények szerint tiltott módon tették le a fogadalmat. Így a saját ordináriusuktól nem kértek engedélyt a fogadalom letételére az állami tilalom fennállása miatt.

Guminyomdát, géppel sokszorosított jegyzeteket a már elmondottak szerint az 1960-ban történt házkutatás alkalmával valóban találtak nála (Szabó Lászlónál), sőt arra vonatkozó jeleket is, hogy a jegyzeteket szervezett módon másokhoz eljuttatták. A jegyzetek és Kerkai „*Élet a betűk mögött*” írása között az állambiztonság kapcsolatot vélt felfedezni. Hitoktatás számára is gyártottak jegyzeteket. Ezen felül a házkutatás alkalmával 80–100 db. német nyelvű könyvet is találtak, amiből azután természetesen külföldi kapcsolatra és fordítói tevékenységre következtettek. Nagyon érdekelte az állambiztonságot, hogy ezeket vajon hogyan szerezte be. Világossá vált, hogy Gödöllőn meglévő munkacsoportjának segítségével német nyelvű vallásos irodalmat fordít és terjeszt.³⁰ Ezek szerint Szabó László nemcsak oroszul, hanem németül is tudott.

Azt is megfigyelték, hogy ezen 1960 év június 8-án kik jártak Szabó Lászlónál. Ezek a személyek a következők voltak: Kaposi István ekkor gyáli káplán, Thúry Gyula jászkarajenői káplán, valamint a pétervásári káplán, továbbá Miskolc közeléből egy káplán. Levelet is találtak Szabó László szobájában, melyből megtudták, hogy június 9-én Ceglédbercelen – ahol ekkor Szabó György volt a plébános – lelkigyakorlat lesz fiatal papok számára. Ebből a levélből értesültek arról is, hogy a lelkigyakorlaton Gál Ferenc is közreműködik. Ezt az összejövételt ellenőrizték és teleobjektíves fényképezőgéppel fotózták. Az összejövételen megjelent Domboróczy István váci egyházmegyés pap is, aki ekkor szabadszállási káplán volt. Ugyancsak jelen volt az albertirsai káplán is. Ő valószínűleg Fábian István váci egyházmegyés pap.³¹

²⁹ BÁNKUTI GÁBOR (2014), *Jezsuiták a diktatúrában. A Jézus Társasága magyarországi rendtartománya története 1945-1963*. In *Állam és egyház kapcsolata Kelet-Közép-Európában 1945-1989 között. Intézmények és módszerek*. Budapest, METEM, 2014. 93–104. Kollár Ferenc tartományfőnöksége: 101–102.

³⁰ ÁBTL 3.1.5. O–12372/1 „Antiateisták”. 76–110. /37.

³¹ HETÉNYI VARGA Károly (1992), *Papi sorsok a horogkereszt és a vörös csillag árnyékában I. Abaliget, Lämpás Kiadó*. 404.

A csoport szervezeti felépítését főként Szabó László tevékenységéből tudták felmérni. Szabó László nemcsak papok körében végzett munkát, hanem KALOT mintára értelmiségi és ifjúsági csoportokat is igyekezett létrehozni. Gödöllőn gimnazistákból és egyetemistákból álló csoportja létezett. Itt Horváth Józsefné végezte a sokszorosítást, amelynek végzésébe az ott lakó apácák is bekapcsolódtak. Budapesten rendszeresen felkereste Kollár Ferencet, találkozott Mócsy Imrével, akitől Szabó utasításokat, alkalmasint pénzt is kapott a sokszorosításra. Gál Ferenc, a Hittudományi Akadémia dogmatika professzora is tartott a csoport számára lelkigyakorlatot. Erről azonban az állambiztonsági szerveknek csak egyoldalú jelentésük volt.

Szabó Lászlónál talált kéziratok:

Mária, Kína patronája (gépirat)

Crociata della bontá (Tanulmány Európa lelki megújulásáról)

Tanulmány az abortuszról és óvszerhasználati tanfolyamokról

Krisztus felelős szabaddá tett

Jegyzetek: Sik Sándor Pázmány

Szociológia a katolikus egyház tanítása alapján

A női becsületért (Goretti Mária küzdelme és vértanúsága (fordítás),

XII. Piusz pápa imája az elnémult egyházért

A keresztény[ség] és a hit alapja (9 oldal)

Az imaapostolság szándékai 1958-ra

Otto Spülbeck: *A kereszténység és természettudomány világképe* (81 oldal)

Jellegzetes, hogy az egyik tanulmány, amely az abortuszról szól, szerzőként csak ennyit jelöl meg: írta egy családapa.³² Kifejezetten ájtatossági jellegű írás a megtalált irodalom között: *Felajánló ima* (Jézus Szentséges Szívének).³³ Mivel a másolatok néhol nagyon kopottak, az imént felsorolt irodalom csak egy része annak, amit nála találtak. Különösen nehezen olvashatóak a kézzel írt szövegek.

Részletesen ismerjük a Gyöngyösi Vincénél 1961-ben végrehajtott házkutatást is, amelyről március 15-én kelt nagyon részletes jelentés készült. A jelentés egy részét a következőkben idézzük:

„A házkutatás során több írásos és egyéb anyag került lefoglalásra. Az értékelés és elemzés során az alábbi megállapításokat tesszük. A lefoglalt anyagok közül több ellenséges tartalmú és az izgatás kritériumát kimerítő és szervezetségre utaló anyag van. Az anyagok nemcsak Gyöngyösi Vincze

³² ÁBTL 3.1.5. O-12372/1 „Misszió”. 142.

³³ ÁBTL 3.1.5. O-12372/1 „Misszió”. 154. Szinte olvashatatlan kézírás, 162–180.

rk. káplán ellenséges tevékenységére utalnak, hanem fényt derítenek nevezett kapcsolataira, egyéni életére és bizonyos fokú szervezettségére is."³⁴

Kifejezetten az „antiateisták” ügyében a Szabó Lászlónál történt házkutatás mellett, Kaposi Istvánnál Aszódon, valamint ahogy most említettük, Gyöngyösi Vincénél is volt házkutatás, mivel őt a csoport eminens tagjai közé sorolták.³⁵ Nevéhez kötődik egy később 1963-ban Gyimes József fedőnevű ügynök által megszerzett, sokszorosított jegyzet, amely *A modern fizika világképe* címet viseli. Az írást Gergely Dezső katolikus pap gépelte. Kaposítól származik, de a szerzője ismeretlen.³⁶

Szabó Ferenc nagykőrösi plébános (1961) nem tudott arról, hogy Szabó László a jezsuitákkal kapcsolatban van, nagyon meglepődött a hírré. Az ügynök szóban elmondotta, hogy Szabó Ferenc nagykőrösi plébános és Barotai káplán egyaránt nagy hibának tartják Szabó László részéről, hogy a házkutatás után azonnal bement Budapestre, Kollár Ferenc jezsuita felsőbb kapcsolatához. Szerintük ez egy komoly konspirációs hiba volt, ami arra mutat, hogy Szabó László még járatlan kezdő és tapasztalatlan.

A hatóság véleménye szerint a jelentés értékes volt. Egyrészt mutatja, hogy Szabó László ellenséges személy, aki még rövid nagykőrösi tartózkodása alatt is ellenséges hangnemben prédikált. Az állambiztonság számára ugyanakkor amiatt is értékes volt, mert az akciók – házkutatás – után, értesültek a kialakult hangulatról. Ebből kiderül, hogy a papság már értékelte az eseményeket és óvatosabbak – de azok is, akiket az akciók érintettek – és olyan véleményt nyilvánítottak, hogy az eddig vitt illegális út a továbbiakban járhatatlan. A jelentés közvetve két ügynököt is ellenőriz. (az egyik „Tapasztó”, a másik valószínűleg „Nagy György”), akik az akciók után közvetlenül feladatot kaptak. Mindkét ügynök végrehajtotta a feladatát.

Az egyik ügynök feladatként kapta, hogy beszéljen Keresztes Pál farmosi plébánossal (Klembala Ernő jezsuita testvére), kérdezze ki, hogy szerinte miért tartottak házkutatást nála. Mit vettek el tőle, sikerült-e valamit megmentenie. Kérdezze ki, hogy káplánjánál és a jezsuita kántornál mi volt a helyzetet, ott mit találtak. Kérdezze ki, hogy szerinte a nyomozó hatóságok mit tudnak róla. Mindezt úgy végezze, mintha börtönviselt tapasztalatai alapján segíteni szeretne. Kérdezze ki, hogy a jezsuiták hogyan értékelik a sorozatos akciókat. Keresztes bátyja ugyancsak jezsuita és az akció őt is érintette. Egyelőre más feladatot nem kapott, mivel egy hét múlva találkozott vele. Azt viszont feladatul kapta, hogy káplánjait rendszeresen kérdezze ki, hogy milyen híreket hallanak az akcióról.

³⁴ ÁBTL 3.1.5. O-12372/2 „Misszió”. 213.

³⁵ ÁBTL 3.1.5. O-12372/2 „Misszió”. 43.

³⁶ ÁBTL 3.1.5. O-12372/3 „Misszió”. 98.

„Magatartása: Továbbra is vigye az egyházért és a püspökségért aggódó, volt püspöki titkár magatartását, aki még ma is figyelemmel kíséri a püspökség életét, az eseményeket. Találkozó 1961. II. 22-én. Pihenő lakás.”

„Zlehovszky Kornél dánszentmiklósi plébános Cegléden járva elmondotta, hogy február 8-án meglátogatta őt Endrődi Zoltán helynök Bardócz Ernő újpesti plébános társaságában. Endrődi elmondotta, hogy sorra látogatja azokat a helyeket, ahol házkutatások voltak. Ő kb. 9 ilyen helyet tud a váci egyházmegyében. Zlehovszky kérdésére elmondotta, hogy a házkutatás–sorozat a püspöki kar megfélemlítését szolgálja. 1950-ben tíz esztendőre írta alá a Püspöki Kar a megegyezést az állammal. Ez a megegyezés 1960-ban lejárt, de a megújításáról, illetve új megállapodás megkötéséről a püspökök nem voltak hajlandók tárgyalni. Már a múlt év decemberében bejelentett kongrua–csökkentés is ennek a „puhításnak” a kezdete volt.

Megjegyzés: az ügynök szóban elmondotta, hogy a jezsuiták közismert polgári szociológusa – egyházi szociológus – Eglis István budapesti lakos. Feltételezi, hogy a káplánoknál talált ilyen témájú anyagok, tőle származnak. Értékelés: A jelentés tájékoztató jellegű. Az ügynök konkrét feladatát, a legutóbbi találkozó óta eltelt rövid idő alatt, nem tudta megoldani. A gyors találkozásra az akciók utáni helyzet tisztázása érdekében volt szükség. Intézkedés: Eglis István nevét kutatni fogjuk, a rendelkezésünkre álló vizsgálati anyagban.”³⁷

Ciszterci csoportok

Kaposi István váci egyházmegyés pap személyén keresztül értesülünk arról, hogy a ciszterci szerzetesek által szervezett kiscsoportos mozgalomnak is megvolt a hatása az egyházmegyében. 1961. április 26-án készült egy jelentés a Belügyminisztérium Pest Megyei Rendőrkapitányság Politikai Nyomozó Osztály V. alosztály által. A jelentésen Lóránt Vilmos rendőrszázados és Bíró Sándor rendőr őrnagy, alosztályvezető aláírása szerepel. Kaposi Istvánról azt írják, hogy Ócsán szervezett értelmiségi csoportot és a társaival sokszorosított anyagból tartott előadást. A II/8-as osztály ugyanazzal kapcsolatban megállapította, hogy dr. Gáldi Zoltán orvos, Budapest IX. ker. Karinthy Frigyes u. 13. sz. alatti lakos, aki ekkor őrizetben volt, Kaposi Istvánt 1959 eleje, vagy 1958 vége óta ismerte. Rohály Gábor hívta meg Kaposit Fonyódligetre filozófiai és dogmatikai előadások tartására. 1959 nyarán három napos kirándulásra hívták őt, ahol kapcsolatba került Rézháti Kövér Györggyel és Zavorszky Kornéllal. Egy másik előadáson, mely Hamerli Károly lakásán volt, megjelent Szabó László is. Kaposi 1961 elejéig tartott előadásokat Budapesten. Azután Gáldi Zoltánnal terveztek

³⁷ ÁBTL 3.1.2. M–20887/1 „Pintér”. 405–415.

összejöveleteket a Gáldi lakáson. 1960 őszén Gáldi kint járt Aszódon, és egy bőröndnyi anyagot vitt ki neki. A bőröndöt Mezei Bertalan adta számára és 40–50 darab sokszorosított anyag volt benne. Kaposi László Mezei Bertalannak is vitt anyagot. A jelentés készítése idejében Gáldi és Mezei is őrizetben voltak. Gáldi csoportja kapcsolatban volt Vénusz Gyulával is.³⁸

Egyebek

A szerzetesek életében is jelentős változást hozott a II. Vatikáni Zsinat. A keresztes nővérek 1978-ban ennek megfelelően átalakították szabályzatukat. Az anyagot a rendi káptalan után készítették. Ekkor Edelfrida nevezetű nővér volt a tartományfőnök. A rendi káptalanra Magyarországról is kijutott valaki, aki a kéziratot elkészítette.³⁹ Valószínű, hogy más szerzetesek hasonlóképpen cselekedtek.

A Mária Légió alapszabályzatával kapcsolatban egy 1961-es jelentésből tudjuk, Pétery püspök Jeszenszky Zsigmond váci egyházmegyes papnak adott megbízást, hogy a szabályzatot fordítsa németről magyarra.⁴⁰ Nem tudni, hogy a fordítás elkészült-e, illetve megtörtént-e a terjesztése. Arra mindenképpen fényt vet ez a történet, hogy Pétery József váci püspök támogatta a hitéleti tevékenységet.

Az 1961-es házkutatással kapcsolatban is van egy érdekes értesülésünk. „Grósz [József] közösséget vállalt mindazokkal, akiknél az utóbbi időben házkutatás volt, akiket kihallgatnak, vagy bebörtönöztek. Azt írja, ha Magyarországon nem fog megszűnni az egyház további zaklatása, úgy ő is a püspöki szék helyett a börtönt választja.” A Grósz József kalocsai érsek által készített körlevél Ausztriából került Magyarországra, amelyről egy Dalmadi fedőnevű ügynök Barotai Imre váci egyházmegyes paptól értesült.⁴¹

Végkövetkeztetés

A szamizdat irodalom létrehozása és terjesztése egyházmegyéinkben elsősorban szerzetesekhez kötődött. Ezek között kiemelkedő helyet foglalnak el a piaristák, a ciszterciek és a jezsuiták. Az egyházmegyes papság lényegében körük csoportosult. Ezen papok többsége szellemileg magas szinten állott, aminek következtében a hivatalos állami ideológia ellenében jelentős

³⁸ ÁBTL 3.1.5. O–12372/2 „Misszió”. 90.

³⁹ Váci Egyházmegyei Könyvtár, kéziratok, Isaszeg. Jelzete egyenlőre nincs.

⁴⁰ ÁBTL 3.1.5. O–12345/2 „Misszió”. 98.

⁴¹ ÁBTL 3.1.5. O–12345/2 „Misszió”. 114.

személyiségeknek bizonyultak. A világi papok közül a már említetteken kívül jelentős volt Vass Tamás személye, aki az ócsai plébánián ilyen jellegű irodalmat kapott. Az anyagot motoros szállította, ami szintén arra utal, hogy ennek az irodalomnak terjesztése szervezett módon történt.⁴² A jezsuiták működése az 1970-es években egyre inkább jelentőségét veszítette, a piaristák viszont Bulányi György személyén keresztül mindvégig működtek. Érdemes lenne minél teljesebben összegyűjteni a kommunizmus ideje alatt keletkezett szamizdat irodalmat.

⁴² ÁBTL 3.1.5. O–12372/2 „Misszió”. 93.